

1. פרשת החודש והציווי לקדש חודשים

ספר החינוך מונה את תרי"ג מצוות על פי סדר הופעתם בתורה. המצווה הראשונה בפרשת בא היא מצוות קידוש החודש.² המצווה היא לארגן את לוח השנה, כדי שהעם ידע מתי עליו לחוג את מועדיו. קביעת לוח השנה נעשתה על ידי קבלת עדים בכל חודש, שבאו והעידו שראו את הלבנה החדשה. על פי עדותם קבעו חכמים מתי חל ראש חודש. וכך תאר זאת החינוך. בפרשת בא מצוה ד',
לקדש חדשים ולעבר שנים בבית דין גדול בחכמה סמוך בארץ, ולקבוע מועדי השנה על פי אותו קידוש, שנאמר [שמות י"ב, ב'] החדש הזה לכם ראש חדשים, כלומר, כשתראו חידושה של לבנה תקבעו לכם ראש חדש, או אפילו לא תראוה מכיון שהיא ראויה להראות על פי החשבון המקובל.

בפועל מחזור הלבנה הוא של 29.5 ימים בקירוב.³ מאחר והחודשים שלנו הם חודשים של ימים מלאים, הלוח בנוי על כך שמחצית החודשים הם של 29 ימים, ומחציתם של 30 ימים. כשחלפו 29 ימי החודש, לא ידעו חכמים אם יום ה 30, משלים את החודש היוצא, והחודש החדש יפתח ביום ה 31, או שלחלופין החודש היוצא הוא בן 29 ימים, ויום ה 30 פותח את החודש הבא. כדי לפתור את הבעיה, היה בית הדין ממתיך ביום ה 30 לעדי חידוש הלבנה. אם אלה הגיעו ביום השלושים והעידו שראו את הלבנה החדשה בלילה שבין יום ה 29 ליום ה 30, נקבע יום ה 30 כראשון של החודש החדש. אם לעומת זאת לא הגיעו עדים ביום ה 30, קבע בית הדין שיום ה 30 יסגור את החודש הקודם, והחודש החדש יפתח רק ביום ה 31.

2. פרדוקס קידוש החודש של המנחת חינוך

ספר החנוך זכה לפירוש ידוע בשם מנחת חינוך. מנחת חינוך נכתב על ידי הרב יוסף באב"ד, מגדולי רבני גליציה במאה הי"ט. הספר מציג אוסף של בירורים הלכתיים על כל אחת מתרי"ג מצוות. חלק מהבירורים נושאים אופי פילפולי. המנחת חינוך מתאר במצוות קידוש החודש פרדוקס מופלא המתואר בשלבים כלהלן.

¹ שיעור באוהל נחמה פרשת החודש תשפ"ג

² מצוות קידוש החודש היא המצווה הראשונה בספר שמות, והמצווה הרביעית במנין המצוות הפותח בספר בראשית. בספר בראשית מונה החינוך שלוש מצוות. מצוות פריה ורביה, מצוות ברית המילה, ואיסור לאכול את גיד הנשה. שבע מצוות בני נוח ניתנו לכלל האנושות. שבע המצוות מחיבות גם את עם ישראל, והם נתנו לו בסיני כחלק מתרי"ג המצוות, לאחר יציאת העם ממצרים.

³ חכמים בחישובי החודש הסתמכו על המחזור הממוצע של החודש הירחי שנקבע על ידם כ כט יב תשצג. שמשמעותו הוא מחזור ירחי ממוצע של 29 ימים, 12 שעות ו 793 חלקים של שעה המתחלקת ל 1080 חלקים, שהם 44 דקות בקירוב. החלק שווה ל 3.333 שניות.

1. ביום ל' בשבט מתכנס בית הדין כדי לקבל עדות חודש. אם העדות תתקבל, משמע שהלבנה נראתה כבר בלילה שבין כ"ט שבט לל' שבט, ומכאן שיום ל' בשבט יוכרז כיום א' באדר.
2. בית הדין מתכנס כאמור בל' בשבט, והעדים אכן מגיעים ומעידים שהלבנה נראתה בלילה הקודם אור לל' בשבט.
3. בית הדין מקבל את העדים ומכריז על פיהם שיום ל' בשבט הוא כבר יום א' באדר.
4. לבית הדין מגיעים ביום השלושים שנקבע על ידי בית הדין כיום א' באדר שני עדים נוספים. אלה מזימים את העדות של העדים הראשונים. הם מספרים לבית הדין שהעדים שהעידו שראו את הלבנה בירושלים, שהו אתם באותו לילה במקום אחר, שבו לא נראתה הלבנה כלל.
5. עדות העדים המזימים מתקבלת על פי הלכות העדות. העדים הראשונים נפסלים ועדות החודש לא התקבלה.
6. לאחר שהוזמו העדים הראשונים, חסר בית הדין עדות המאשרת את ראיית הלבנה אור ליום ל' בשבט. המחסור בעדים מחייב את בית הדין להכריז על יום השלושים כל' בשבט, ולדחות את ר"ח אדר ליום ל"א בו.

הפרדוקס

- עד כאן אין כל חידוש בדברי המנחת חינוך. עתה מעלה המנחת חנוך מציאות חדשה. שני העדים המזימים מגיעים למצוות (יום הולדת י"ג) ביום א' באדר, היום בו הם מגיעים כדי להזים את כת העדים הראשונה. ננסה לשוב ולנתח את המקרה עם נתונים מיוחדים אלה.
1. עדות העדים הראשונים מתקבלת.
 2. חודש שבט נקבע כחודש חסר. והיום הל' הופך להיות יום א' באדר.
 3. העדים המזימים מגיעים ביום הל' שהוכרז כיום הראשון באדר. נמצא שעדותם יכולה להתקבל כי מלאו להם בו ביום י"ג שנים, והם כשרים להעיד.
 4. אם עדותם מתקבלת, העדות הראשונה נפסלת בהזמה.
 5. עם פסילת העדים הראשונים, חודש שבט מוכרז כחודש מלא, וחודש אדר יפתח רק ביום ל"א לשבט.
 6. נמצא שהעדים המזימים שהגיעו ביום השלושים לחודש שבט, הגיעו יום לפני בר המצווה שלהם שחל ב' א' באדר. עדותם המזימה לא יכולה להתקבל.
 7. אם עדותם המזימה לא מתקבלת, העדים הראשונים כשרים. עדותם של הראשונים מתקבלת. חודש אדר נפתח ביום השלושים הוא ל' בשבט.
 8. אם העדים המזימים הגיעו ביום א' באדר, הם כבר בני מצווה ועדות ההזמה שלהם מתקבלת. כך עוברים שוב לשורה 1 וחוזר חלילה.

3. פתרון הפרדוקס

המנחת חינוך מעלה את הפרדוקס, אך הוא גם פותר אותו.

קידוש החודש נעשה על פי העדות של הכת שהתקבלה, ונפסלה רק לאחר מכן. קידוש זה קובע את חלות ראש חודש אייר, ואין כח לבטל קביעה זו של בית הדין. יום השלושים נקבע והוכרז כיום א' באדר, וקבלת העדים המזימים לא תוכל לשנות את הקביעה למפרע. ואלה דבריו, מנחת חינוך פרשת בא מצוה ד',

ונלע"ד כיון דבשעה שהעדים הכשרים באים ודורשים וחוקרים אותם, הם כשרין גמורין. כי מצוה על הבית דין לקבל עדותן, והוא מצוות עשה מהתורה לקבל עדות החודש. ואי משום דידועים דאם יקבלו עדותן (של הפוסלים) יהיו פסולים ויקדשו שלא כדין, זה אינו, דהא באמת אם יקדשו אף שהעדים יפסלו מ"מ אין לבית דין שום מכשול כי החודש מקודש בדיעבד, אפילו ע"י ניזומי' ופסולים (אפילו על ידי העדים שניזומו או שנפסלו) כמבואר ברמב"ם. ואינו דומה לשאר עדות שיש מכשול ע"פ עדים פסולים. אבל כאן בדיעבד אין מכשול, ועתה בשעת קבלת עדות הם כשרים וראוי לקדש על פיהם, אף שלאח"כ יתגלה למפרע דהיו פסולים, מ"מ מקודש החודש כדינו. א"כ כיון דבדיעבד כשר ולכתחילה כשרים, ומצוה לקבל אותם, נראה דמקיימים המצוה ויקבלו אותן. ואח"כ אף שיפסלו אין כאן שום קלקול ע"י עדותן.

4. סופיות הדיון המשפטי

העקרון ההלכתי החשוב שקורע את מעגל הקסמים הפרדוקסלי, הוא העקרון של ניתוק החלטת בית הדין וקידוש החודש, מכשרות העדות. מערכת המשפט הנוכחית מכנה תופעה זו כסופיות הדיון.

ההגיון שבסופיות הדיון ברור. אנו לא מוכנים להיכנס למערכת בלתי נגמרת של דיונים משפטיים. כנגד העקרון של סופיות הדיון, אנו מוצאים את הדרישה לעשיית צדק. על פי דרישה זו, ראוי תמיד לשוב ולדון בכל סוגיא משפטית, אם התגלו בה נתונים חדשים העשויים לשנות את הפסיקה הסופית. מסתבר שבהלכות קידוש החודש יש מציאות מיוחדת המנסה לשלב בין עשיית הצדק לבין סופיות הדיון. וכך כתב רמב"ם בהלכות קידוש החודש פרק ב' הלכה ב',

דין תורה שאין מדקדקין בעדות החדש, שאפילו קדשו את החדש על פי עדים ונמצאו זוממין בעדות זו הרי זה מקודש, לפיכך היו בראשונה מקבלין עדות החדש מכל אדם מישראל שכל ישראל בחזקת כשרות עד שיודע לך שזה פסול. משקלקלו המינים והיו שוכרין אנשים להעיד שראו והם לא ראו, התקינו שלא יקבלו בית דין עדות החדש, אלא מעדים שמכירין בית דין אותן שהם כשרים ושהיו דורשין וחוקרים בעדות.